

5. Ἐν τέλει εἶναι σημειῶδες καὶ ἄξιον προσοχῆς τὸ ὅτι ἡ τοῦ 13^{ου} αἰώνος φυσικὴ περιελάμβανεν εἰς τὰ ὑποκείμενα αὐτῆς καὶ τὸ πολυθρύλητον ζήτημα, ὅπερ συνάπτεται πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Κοκκερνίκου καὶ ἀπησχόλησε μάλιστα τὴν διανόησιν τῆς 15ης καὶ τῆς 16ης ἐκατονταετηρίδος. Ἀλβέρτος ὁ μέγας μνημονεύει ἦδη καὶ ἀποκρούει ἄμα ταῦτηρίδος. Αλβέρτος τῶν Πυθαγορείων, καθ' ᾧ ή γῇ εἶναι ἐν τῶν τὴν διδασκαλίαν τῶν Πυθαγορείων, καθ' ἣν ἡ γῇ εἶναι ἐν τῶν ἀστρῶν καὶ κινεῖται καθ' ἡμέραν περὶ τὸ κεντρικὸν πῦρ. Ἡ θεωρία αὗτη ενδοίσκεται ἐν τῷ πρὸ τοῦ 1322 συνταχθέντι ὑπομνήματι τοῦ Σκάτου Φραγκίσκου *de Mayronis*², καθ' ὃν διδάκτωρ τις ἐθεώρει ὡς κρείττονα ὑπόθεσιν τὴν ἡρεμίαν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὴν κίνησιν τῆς γῆς³. Καὶ εἶναι μὲν ἄγνωστος ὁ σύγχρονος τῷ συγγραφεῖ διδάκτωρ ἔκεινος ἀλλὰ μετὰ πεντήκοντα περίπου ἔτη Νικόλαος ὁ Ὀρεσμός σαφῶς καὶ ἐντόνως ἔξηγγειλε τὴν αὐτὴν θεωρίαν.

Z. § 1. Ἀνάπτυξις τῆς λογικῆς μεθόδου.

1. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς λογικῆς ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἔμφανίζει τρεῖς τροπάς, αἵτινες δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς φάσεις τῆς ἀρχαίας λογικῆς (*logica vetus*), τῆς νέας λογικῆς (*logica nova*) καὶ τῆς συγ-λογικῆς (*logica modernorum*). Ἀρχαία λογικὴ εἶναι ἡ ἐπὶ τῇ βάσει γόδνου (*logica modernorum*). Λογική λογικὴ εἶναι ἡ ἐπὶ τῷ Αριστοτέλους, τῆς περὶ ἔρμηνείας καὶ κατηγοριῶν ἔργων τοῦ Αριστοτέλους, τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Πορφυρίου καὶ τῶν λογικῶν πραγμάτειῶν τοῦ Βοη-θίου διδασκομένη μέχρι τῶν μέσων περίπου τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Τότε δὴ συνέβη τῇ σπουδῇ τῆς λογικῆς μεγάλη ἐπίδοσις καὶ προα-

Λούσιον, Θωμᾶν Ἀγγλικδν) καὶ πλείστους ἀρχαίους καὶ νεωτέρους φιλοσόφους
 (Πλάτωνα, Ἀριστοτέλη, Ἐρμῆν τὸν τρισμέγιστον, Πρόκλον, Ἀβικένναν, Ἀλγα-
 ζέλην, Ἀλφαράβιην, Ἀβικεβρών Ἀβερρόην, Σενέκαν, Κιζέρωνα, Ἀπουλήιον,
 Μαχρόβιον, ḥαββὶ Μωϋσῆν). —*E. Krebs*, Meister Dietrich 50² καὶ
 Scholastisches zur Lösung von Danteproblemen, Dritte Vereinschrift.
 d. Görresges, 1913.—*M. Grabmann*, Der Neuplatonismus u. ἐν τῷ Phi-
 losoph. Jahrbuch. 23, 54.—*H. Struve*, ἐν Arch. f. Gesch. de Philosophie
 18, 570 ἔξ.

¹ De caelo et mundo 2, tr. 4, c. 1.

¹ De caelo et mundo 2, tr. 4, c. 1.
² P. Duhem, François de Meyronnes et la question de la rotation
de la terre, év Arch. Franc. Hist. 1913, o. 23 §§.

³ Scriptum in II Sent. d. 14, pu. 5, fol. 150 a ἔκδ. Bevetiæ, 1520.
«Dicit tamen quidam doctor, quod si terra moveretur et caelum qui
esceret, quod hic esset melior dispositio».

γωγή, δπότε ἐγένετο γνωστή ή νέα λογική, ητοι ἐγνώσθησαν τὰ λοιπὰ τοῦ λεγομένου ἀριστοτελικοῦ δργάνου συγγράμματα, τὰ δύο ἀναλυτικὰ καὶ τὰ τοπικὰ καὶ οἱ σοφιστικοὶ ἔλεγχοι¹. Μετὰ ἐτη δ^ο ἑκατὸν ἐπετεύχθη καὶ ἀλλη αὕτησις τῆς λογικῆς ἥλης δι^ο ἐρευνῶν περὶ τῶν ἴδιοτήτων τῶν λογικῶν ὅρων καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὰς γραμματικὰς ἐκφράσεις· οὗτως ἐγένετο ἡ λεγομένη σύγχρονος λογική. Συγχρόνως δ^ο ἀνεφαίνετο ἡ τάσις πρὸς συνοπτικὴν ἐκθεσιν καὶ συστηματικὴν παράστασιν πάντοιν τῶν λογικῶν διδαγμάτων. Γνωστοὶ συγγραφεῖς τοιούτοιν ἐπιτομῶν καὶ διδακτικῶν ἐγχειριδίων τῆς λογικῆς εἶναι δ^ο Γουλιέλμος *Shyreswood*, Λαμβέρτος δ^ο ἐξ Auxerre καὶ μάλιστα Πέτρος δ^ο Ισπανός.

Σ. Ο Γουλ. *Shyreswood* γεννηθεὶς ἐκ Durham ἐσπούδασεν ἐν Ὁξφορίᾳ, ὑστερον ἐδίδαξεν ἐν Παρισίοις καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1249. Ο Ρογῆρος Βάκιον ἐκπαινεῖ αὐτὸν σφόδρα καὶ τάσσει ὑπὲρ Ἀλβέρτον τὸν μέγαν². Τὸν λογικὸν τούτου σύγγραμμα *ratione logica* μένει ἀνέκδοτὸν ἀλλ^ο δ^ο *C. Prantl*³ ποιεῖ γνωστὰ πολλὰ μέρη καὶ παρέχει διάγραμμα αὐτοῦ. Παραπλησίον δ^ο εἶναι τὸ ἔργον τοῦ *Lambert* τοῦ ἐξ Auxerre τὸ ἐπιγραφόμενον *Summa logicae* καὶ παραμένον ἀνέκδοτον⁴. Σπουδαιότερος λογικὸς ἐγένετο καὶ ἴσχυροτέρουν ἐπὶ τοὺς μετέπειτα ἔσχε ροπὴν δ^ο *Hétero*ς Ισπανὸς (*Petrus Hispanus*). Οὗτος κιτὸν δευτέραν δεκαετίαν τοῦ 13ου αἰῶνος ἐν Λισσαβῶνι γεννηθεὶς ἐσπούδασεν ἐν Παρισίοις ἔχων διδάσκαλον τὸν Γουλ. *Shyreswood* καὶ ἐδρᾷσεν ὑστερον ἐν Σιένῃ· τῷ 1273 ἐγένετο καρδινάλιος καὶ τῷ 1276 ἀνῆλθεν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον ὡς Ἰωάννης 21ος ἀλλὰ τῷ ἐπομένῳ ἔτει ἀπέθανε. Καὶ ἀνεδείχθη μὲν εὐδόκιμος ἵστορὸς προαγαγὸν τὴν ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Ἀφρικανοῦ ἀρξαμένην ἱστορικὴν παράδοσιν καὶ συντάξας πολλὰ συγγράμματα⁵ ἀλλὰ φήμην παρὰ τοῖς μεταγενε-

¹ Λί κατηγορίαι τοῦ Ἀριστοτέλους συνεπληρώθησαν διὰ τῆς πραγματείας Γιλβέρτου τοῦ Πορρετανοῦ τῆς ἐπιγραφομένης *De sex principiis*.

² R. Bacon *Opera quaedam hactenus inedita. Opus tertium*, c. 2. ἔκδ. J. S. Brewer. «Magister Guilelmus de Shyrwoode, thesaurarius Lincolniensis ecclesiae in Anglia, longe sapientior Alberto. Nam in philosophia communī nullus maior est eo».

³ Gesch. der Logik 3, II 85.

⁴ Ο *Prantl* (ἔνθ. ἀνωτ. 25—32) παρέχει ἐκ κόδικος τῆς Σορβώνης πολλὰ χαρακτηριστικὰ μέρη. Καὶ δ^ο *L. Hauréau* (*Hist. de la philos. scol. 2^ο*, 188 ἔξ.) παραθέτει δύο ἀποσπάσματα.

⁵ Ἐπιθ. *R. Slapper*, Papst Johannes XXI, 20 ἔξ.

στέροις ἔκτήσατο διὰ τῆς λογικῆς συγόψεως, *Summulae logicales*: ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἐγχειριδίου τούτου ὑπῆρξεν ἔξαιρετος¹ καὶ ἔσχε πολυάριθμους ὑπομνηματιστάς. Ο δὲ Γεώργιος Σχολάριος λέγεται ὅτι μετήνεγκεν αὐτὸν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐν τῷ ἔργῳ, ὅπερ ἐπέγραψε Σύνοψιν εἰς τὴν Ἀριστοτέλους λογικὴν ἐπιστήμην². Ἐκ τῶν ἐπτὰ μερῶν ἦν διατοιβῶν τοῦ βιβλίου τὰ μὲν ἐπεισόδια πρῶτα περιλαμβάνουσι τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Βοηθίου³, τὸ δὲ ἕβδομον περιέχει τὰς προσθήκας τῶν νεωτέρων⁴.

Περὶ τῷ μέσῳ τοῦ 13ου αἰῶνος ἔδρα ἐν Παρισίοις ὁ *Nicolaus Parisiensis*, σὺν περιεσώθῃ ὑπόμνημα περιεκτικὸν τῆς διδασκαλίας του καὶ ἐμφαντικὸν τῆς ἐν τοῖς χρόνοις ἔκείνοις θεωρατείνεις τῆς λογικῆς⁵.

3. Ὁπος ἡ γραμματικὴ εἰσεχώρησεν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς λογικῆς καὶ προῆλθεν ἡ *logica moderna*, οὗτο καὶ τάνακταν ἡ λογικὴ εἰσεχώρησεν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς γραμματικῆς καὶ προέκυψεν ἡ θεωρητικὴ γραμματικὴ (*grammatica speculativa*). Λίτη, ἐπικρατοῦσα κατὰ τὸ τέλος τοῦ 13ου καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 14ου αἰῶνος, εἶναι ἀληθῆς φιλοσοφία τῆς γλώσσης καὶ σκοπεῖ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν γραμματικὴν σχολαστικὰς ἐννοίας. Ἐνταῦθα ἔζητεντο ἡ αἰτιολογία τῆς συνάφεως ὄγκων καὶ νοήματος· ὅθεν καὶ ἡ ἐπιγραφὴ πολλῶν πραγματειῶν «de modis significandi»⁶. Ἐξητάζοντο δηλαδὴ αἱ σχέσεις τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς λογικῆς, τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ τῶν λογικῶν τύπων.

¹ Άι *Summulae logicales* τοῦ II. Ισπανοῦ ἔξεδόθησαν πολλάκις ἀπὸ τοῦ ἔτους 1840. Ο *C. Prantl* (Ἐνθ. ἀνωτ. Μδ. ἔξ.) μνημονεύει 48 ἐκδόσεις ἐν Λειψίᾳ γενομένας.

² Ἐδὲ ἀνωτ. σελ. 545.

³ Λίτη εἶναι ἡ λεγομένη ἀρχαία λογικὴ «*Logica antiqua*» μετὰ μερῶν τῆς νέας.

⁴ Τὸ ἕβδομον δηλ. μέρος διαλαμβάνει περὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν ὄρων (*de terminorum proprietatibus*), ἥτοι *de suppositionibus*, *de relativis*, *de ampliatione*, *de appellationibus*, *de restrictione*, *de distributione*, *de exponilibus*.

⁵ M. Grabmann, *Die logischen Schriften des Nikolaus von Paris und ihre Stellung in der aristotelischen Bewegung des XIII Jahrh.* 1923 ἐν *Beiträge, Suppl.* τόμ. 2, σ. 119 ἔξ.

⁶ Τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἀντινυμία χρησιμεύουσιν εἰς δήλωσιν τοῦ σταθεροῦ καὶ μονίμου· τὸ ωῆμα καὶ ἡ μετοχὴ σημαίνουσι τὸ γινόμενον, τὰ δὲ ἀκλίτα μέρη (τὰ συγκατηγορήματα) δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν οὐσίαν τῆς γλώσσης. Ἐν τῇ ἐπὶ μέρους ἐρεύνῃ ἐκάστου μέρους τοῦ λόγου ἐφαρμόζουσι τὴν θεωρίαν εἰδους καὶ ὑλης, τῆς κινήσεως, τῶν γενῶν καὶ τῶν συμβεβηκότων, τῶν τεσσάρων αἰτίων.

4. Τὰ πρῶτα ἔχνη τοιαύτης μεθόδου εὑρίσκονται ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ *Πρισκιαροῦ*, τοῦ *Πέτρου Heliae* καὶ τοῦ *Ροβέρτου Kinwardby*¹. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων συνόψεων ἡ πραγματειῶν *De modis significandi* εἶναι ἡ ἀνέκδοτος *Sumptua grammaticae* τοῦ Ρογῆρου Βάκωνος², γνωριμωτάτη δὲ θεωρητικὴ γραμματικὴ εἶναι ἡ ἄλλοτε πλημμελῶς εἰς τὸν Δούναβιον *Σκῶτον* προσνεμομένη ἢλλα δόντως ἐκ τοῦ Θωμᾶ τοῦ ἐξ *Erfurt* καταγομένη³. Καὶ πολλοὶ μὲν ἔγραψαν τοιαύτας πραγματείας⁴ ἢλλα μάλιστα γνωστὸς εἶναι *Σιγῆρος δὲ Courtrai*. Οὗτος ἐπούδασεν ἐν Ηαρισίοις καὶ ἐγένετο τῷ 1309 *magister artium*, τῷ 1310 ἑταῖρος τῆς Σορβώνης καὶ τῷ 1315 ἐπιμελητὴς αὐτῆς. Ἀπέθανε δὲ τῷ 1341 καταλιπὼν πολλὰ συγγράμματα, ὅν σώζονται τίνα ἐπιγραφόμενα *Ars priorum*, τούτεστι σύντομον ὑπόμνημα τῶν ἀναλυτικῶν προτέρων, *Fallacie*, *Sumpta modorum significandi* καὶ συλλογὴ σοφισμάτων (*Sophismata*), διακρινόμενα κάντα κατὰ τὴν ἀκρίβειαν καὶ σαφήνειαν. Ἐκ τούτων τὰ μὲν δύο πρῶτα εἶναι καθιαρῶς λογικὰ τὰ δὲ ἢλλα δύο ἔξετάζουσι ζητήματα τῆς περὶ τὴν γλῶσσαν λογικῆς κατὰ τοὺς γραμματικοὺς κανόνας τοῦ Δονάτου καὶ τοῦ Πρισκιανοῦ⁵. Αἱ λογικαὶ ἔρευναι τοῦ Σιγῆρου διαπνέονται ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς παλαιοτέρας σχολαστικῆς φιλοσοφίας καὶ στεροῦνται τῶν καινοτομῶν, ἃς ἐμπεριέχει τὸ ἔγχειρίδιον τοῦ 11. *Ιστανοῦ*⁶. Ἐν τέλει μνημονευτέοι ἐνταῦθα ἵδια δύο ἀνδρες τοῦ 13ου αἰῶνος οἵτινες τὴν λογικὴν μέθοδον ἐθεράπευσαν καὶ τὰς παραδεδομένας θεωρίας ἐπεξειργάσθησαν· λέγω τὸν Λοῦλλον καὶ μάλιστα τὸν Σκῶτον, οἵτινες ἀμφότεροι παρέτειναν τὴν πιράδοσιν καὶ ὡν δεύτερος διὰ τοῦ κριτικοῦ αὐτοῦ ἔργου προωδοποίησε τὴν ἐπιτολὴν τῆς νεωτέρας διανοήσεως.

¹ Ch. Thurot, Notices et extraits, 18 εξ. 148 εξ.

² Grabmann, Mittelalterliches Geistesleben 118 εξ.

³ Καθά ἀπέδειξεν δὲ Grabmann, ἔνθ. ἀνωτ. 118 εξ. Προβλ. καὶ De Thoma Erfordiensi auctore Grammaticae quae Joa. D. Scoto adscribitur speculativae. Ἐν Arch. fr. hist. 1922, σ. 273—7.

⁴ Τοιοῦτοι εἶναι *Βοήθιος* δὲ Δακός, *Μαρτῖρος* δὲ Δακός, *Σύμων* δὲ Δακός, *Ιωάννης* δὲ Δακός, *Μιχαὴλ* δὲ ἐκ Μαρβαΐς, δὲ Θωμᾶς *Οὐκαριος* καὶ ἄλλοι. Ἐπιθ. Grabmann, ἔνθ. ἀνωτ. 132 εξ.

⁵ Ἱδιότυπα εἶναι τὰ Sophismata ἢ τὰ ἄλλως καλούμενα *Impossibilia*.

⁶ Überweg—Geyer, 457 καὶ 758.—Cf. Baumker, Die *Impossibilia* des Siger von Brabant, ἐν Beiträge 2, 67 εξ. — P. Mandonnet, Siger de Brabant 1, 65—68 κ. ἀ. — A. Niglis, Siger von Courtrai. Freiburg, 1903. — M. de Wulf, Hist. de la philos. en Belgique, σ. 183 εξ.

§ 2. Ραιμούνδος Λούλλος.

1. Βίος καὶ συγγραφὴ. Ὁ Raymundus Lullus¹ ἀνήκων εἰς οἶκον περιφανῆ ἐγεννήθη περὶ τὸ 1235 ἐν τῇ νήσῳ Μαγιόρκᾳ. Νέος ὅντες ἔζη μέχρι τοῦ τοιακοστοῦ τῆς ήλικίας ἔτους ἐν τῇ βασιλικῇ αὐλῇ τοῦ Ἰακώβου τῆς Ἀραγωνίας ἀπολαύων τῶν κοινωνικῶν τέρψεων καὶ ἥδονῶν. Ἀλλὰ περὶ τὸ 1265 ἐνεκα ὁράματος συνετελέσθη ἐν αὐτῷ μεταβολὴ καὶ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τῆς ἥδη πορείας τοῦ βίου. Καταλιπὼν γυναῖκα καὶ τέκνα ἥθροισθη εἰς ἑαυτὸν καὶ ἀφωσιώθη εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἵνα ὑπηρετήσῃ εἰς ὑψηλὸν ἔργον καὶ ἀγωνισθῇ κατὰ τοῦ Ἰσλάμ. Δέκα περίπου ἔτη ἐν μονήρει βίω εἰς μελέτην κατατρίψας ἔξεμαθε τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ ἐνεβάθυνεν εἰς τὴν ἐπιστήμην τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Ἀράβων. Ἐπιγέννημα τῆς μακρᾶς σπουδῆς ἦτο ἡ ἐπινόησις διὰ θείας, ώς ἐπίστευεν, ἐπιπνοίας τῆς «μεγάλης τέχνης». Διὸ τὴς ἐφοδόνει ὅτι ἥδυνατο ἄνευ μόχθου καὶ λογισμοῦ νὰ ἀποφαίνηται περὶ πάντων τῶν τῆς ἐπιστήμης ζητημάτων. Μετὰ τὴν ἐπινόησιν ταύτην ἀπέστη τῆς ἐρημίας καὶ ἥθελησε νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν μεγάλην τέχνην. Ἡλθε λοιπὸν εἰς Παρισίους² καὶ Ρώμην³ καὶ μετέβαινεν ἀπὸ χώρας εἰς χώρας, ἵνα καὶ τὴν τέχνην αὐτοῦ διαδώσῃ καὶ τὸν ζῆλον τῶν ἥγεμόνων διεγείρῃ πρὸς διαφωτισμὸν τῶν Μωαμεθανῶν. Κατέβαλε πᾶσαν φροντίδα πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἀραβικῆς ἐπιστήμης καὶ μάλιστα φροντίδα πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἀραβικῆς ἐπιστήμης καὶ μάλιστα τῆς ἀβερροϊκῆς καὶ τῶν ὅπαδῶν αὐτῆς⁴, εἰργάσθη δὲ συντόνως (καθὰ καὶ δ. P. Βάκων) ἵνα εἰς τὰ Πανεπιστήμια εἰσαχθῇ ἢ διδασκαλία γλωσσῶν⁵. Τὰ δὲ τελευταῖα τῆς ζωῆς ἔτη διῆλθεν ἐν μέσῳ τῶν βαρύάρων ιεραπόστολος ἐν Ἀφρικῇ, ἐνθα λέγεται ὅτι ὑπέστη τὸν διὰ

¹ Αὐτὸς ὀνόμαζεν ἑαυτὸν Ramou Lul.

² Ἐν Παρισίοις ἐδίδαξε τῷ 1288 τὴν μεγάλην τέχνην ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος.

³ Εἰς τοὺς ἐκάστοτε πάπας προέτεινε σχέδια σταυροφορίας πρὸς ἐπιστροφὴν καὶ ἀγαμόρφωσιν τῶν ἀπίστων.

⁴ Κατὰ τῶν ἀβερροϊκόντων ἔδρασε καὶ συγέγραψε πολλὰς πραγματείας ἐν Παρισίοις τῷ 1310 καὶ 1311.

⁵ Πρὸς τοῦτο ἔγραψε τῷ 1298—9 εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας. Τῷ δὲ 1311 μετέβη εἰς Βιέννην⁶ καὶ παρώρμησε τὴν ἐκεῖ συνελθοῦσαν σύνοδον ἵνα καθορίσῃ δπως ἐν ταῖς ἀνωτέραις Σχολαῖς τῶν Παρισίων καὶ τῆς Ὀξωνίας καὶ τῆς Βονιφανίας διδάσκηται ἡ ἐβραϊκὴ καὶ ἡ ἀραβικὴ καὶ ἡ χαλδαϊκὴ ως γλῶσσαι ἀπαραιτητοι εἰς τοὺς ιεραπόστολους.

λιθοβολίας θάνατον τῷ 1315¹. Ὁ φιλόσοφος οὗτος καὶ μυστικὸς ὑπῆρξε συγγραφεὺς πλείστων ἔργων² ἐν καταλανικῇ μάλιστα καὶ ἀραικῇ γλώσσῃ³. Ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν δὲ συγγραμμάτων, ὃν πολλὰ ἐλέγχουσι τὰς δοξασίας τοῦ Ἀβερρόου⁴ προέχει τὸ λεγόμενον *Ars magna (scientia universalis)*⁵.

2. Πίστις καὶ ἐπιστήμη. Ὁ Λούλλος καταπολεμεῖ μὲν σφοδρῶς τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν ὄβεροϊζόντων, καθ' ὃν ἡ πίστις ἐλέγχεται ὑπὸ τοῦ νοῦ ὡς σφαλερά, ἀποφαίνεται δὲ τούναντίον δτὶ ὁ νοῦς δύναται δι' ἀποδεικτικῶν καὶ ἀναγκαίων λόγων νὰ κυρώσῃ τοῦ χριστιανισμοῦ τὰ μυστήρια⁶. Ἄλλ⁷ ἐνῷ ἡ πρὸς γνῶσιν τῶν ἀληθειῶν δύναμις τῆς ὀντοτητίνης νοήσεως εἶναι μόνον σχετική, ἡ πίστις εἶναι ἔξις τις ὑπὸ τοῦ θεοῦ δεδομένη, δι' ἣς ἡ σχετικὴ ἐκείνη δύναμις τοῦ νοῦ κρατύγεται καὶ προάγεται πρὸς τὸ πρῶτον νοητόν, τὸν θεόν⁸. "Οσῳ μᾶλλον

¹ Περὶ τῶν δυσχερειῶν καὶ ἀντιρρήσεων κατὰ τῆς εἰρημένης χρονολογίας
Επιθ. O. Keicher, Beiträge 7, 35.

² Ὁ Keicher ἀναβιβάζει τὰ συγγράμματα τοῦ Λούλλου εἰς τριακόσια.

³ Ὁ Gottron (Ramon Lulls Kreuzzugsidēen, 62 ἔξ.) δεικνύει δτὶ ὁ Λούλλος ἔγραψε καὶ λατινιστί· πάντως ἐφρόντισεν ὁ συγγραφεὺς ἵνα τὰ ἔργα μεταφρασθῶσιν εἰς τὴν λατινικήν.

⁴ Ἐνταῦθα μνημονευτέα τὰ ἔξις· Declaratio Raymundi, Liber contra errores Boëtii et Sigerii, Sermones contra errores Averrois, Liber de possibili et impossibili (1310), de divina unitate et pluralitate (1311), de modi naturali intelligendi (1310), Duodecim principia philosophiae ἡ Lamentatio philosophiae contra averroistas (1311). — Σημειώδες δ' δτὶ ἐν αὐτοῖς ἀπαντῷ κατὰ πρῶτον ἡ ὑπὸ τοῦ Giord. Bruno καὶ τοῦ Spinoza ἐπαγληφθεῖσα ἀπόφανσις «natura naturata est facta sub natura naturante».

⁵ Ἐκδοσις πάντων τῶν ἔργων τοῦ Λούλλου ἐπεχειρήθη ὑπὸ τοῦ Ivo Salzinger καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὅλλα δὲν συντελέσθη. Κριτικὴν ἔκδοσιν ἀνέλαβεν ὁ Obrador Y Bennassar, ὡφ' ωὗ ἐξεδόθη ὁ πρῶτος τόμος τῷ 1906. Ὁ Hauréau (Notices et extraits 1, 166) ποιεῖται λόγον περὶ τριών ἀγεκδότων ἔτι θεολογικῶν πραγμάτειῶν τοῦ Λούλλου, πρὸς δ' ἔτι (αὐτ. 4, 290 ἔξ.) περὶ παραμυθητικοῦ συγγράμματος (consolatio Venetorum et totius gentis desolatae).

⁶ Duodecim princ. philos. ἐκδ. Argentor. proem. σ. 112-126. Actieuli fidei sactos σ. 920 «Deus, in virtute tua sperantes et de tua gratia confidentes, intendimus probare articulos fidei per necessarias rationes.

⁷ Ἡ πίστις χωρεῖ πέρα τῶν δρίων, εἰς ᾧ φθάνει μόνος ὁ νοῦς. Liber magnus contempl. c. 154, n. 2. «Fides est res adeo excellens et nobilis, quod transcedat terminos, in quibus ratio est terminata et conclusa, quia de talibus rebus tractat fides, quod ratio et intellectus ho-

τελειοῦται ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις, τοσούτῳ τελειοτέρα ἀποβαίνει καὶ ἡ πίστις διότι γνῶσις καὶ πίστις ἔχουσι πρὸς ἄλληλας ἀναφορὰν καὶ ἡ τελειότης τῆς ἑτέρας εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν τῆς ἄλλης. Ταύτην δὴ τὴν ἔννοιαν ἐκφαίνει ὁ φιλόσοφος πολλαχοῦ παραβάλλων τὴν πίστιν πρὸς τὸ ἔλαιον, διότι ἐπὶ πλέον ἀνυψοῦται μετὰ τοῦ ὕδατος χωρὶς νὰ συμφύρηται πρὸς αὐτό. Ἡ πίστις δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς νοήσεως ἀλλὰ τὸ ὅργανον αὐτῆς πρὸς ἐπίτευξιν ἔλλογου γνώσεως· ἡ πίστις εἶναι ὅρος ἀπαραίτητος, μεθ' οὗ ὁ νοῦς παράγει a priori πάσας τὰς φυσικὰς καὶ τὰς ὑπὲρ φύσιν γνώσεις. Ἐν ἄλλαις λέξεσι νόησις καὶ πίστις εἶναι ὡς δύο πόδες, δι' ᾧ ἀνερχόμεθα εἰς τὴν γνῶσιν. Καὶ ισχὺει τὸ πρᾶγμα περὶ πασῶν τῶν ἀληθειῶν οὐδὲ ὑπάρχει ἐν τούτῳ διάκρισις μεταξὺ τῶν τοῦ λόγου ἀληθειῶν καὶ τῶν μυστηρίων. Εἴτε τὰς ἀληθείας τοῦ λόγου (ἐνότητα καὶ ἀϊδιότητα τοῦ θεοῦ κ.τ.τ.) εἴτε τὰ μυστήρια θέλομεν νὰ μάθωμεν, χρήζομεν ὠσαύτως τῆς πίστεως¹. Ἡ πίστις ἀρα εἶναι ἀπαραίτητος σύντροφος τῆς νοήσεως πρὸς ἔφιξιν πάσης γνώσεως. Ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θεολογία ἔχουσι κατὰ τὸν φιλόσοφον τοῦτον τελείαν πρὸς ἄλληλας συμφωνίαν οὐδὲ ἀληθεύει τὸ παρόπαν ἡ τῶν ἀβερροῖζόντων θεωρία περὶ τῆς διτεῆς ἀληθείας².

3. Ἡ μεγάλη τέχνη. Ὁ Λοῦλος ἐπίστευεν ὅτι ἀνεκάλυψε μέθοδον λογικήν, ἣν ὅνομαζε μεγάλην τέχνην (*ars magna scientia generalis*) καὶ ὑπελάμβανεν ὃς ἴκανὴν νὰ συμπληρώσῃ τὴν ιρατοῦσαν σχολαστικήν. Παρὰ τὴν συνήθη μέθοδον τὴν δρμωμένην ἀπὸ τῆς κατ' αἰσθησιν παρατηρήσεως (*ascensus, scientia cum sensu et imaginatione*) καὶ περιοριζομένην ἐν τῷ σωματικῷ κόσμῳ ὑπάρχει καὶ ἄλλο γνώσεως εἶδος διάφορον καὶ εἰς τὰ ὑπὲρ αἰσθησιν ἀναφερόμενον (*descensus, supra sensum et imaginationem*). Αὕτη δὴ εἶναι ἡ θεία γνῶσις τῶν γενικῶν ἀρχῶν (*principia alta et profunda*) μετῶν ταῦτιζομένων πρὸς τὰ κατηγορήματα τῆς θείας οὐσίας³. Ἡ με-

minis non possint ipsas intelligere. Διὸ καὶ ἡ θεολογία τάσσεται ὑπὲρ τὴν φιλοσοφίαν. *Declarat. Raymundi*, ἔκδ. Keicher 95,8.

¹ *Philos princ.* 454. 456.

² *Declaratio Raymundi*, ἔκδ. Keicher 221, 27 «bonum zelum habui et multum desidero magnam concordiam esse inter dominos meos magistros in theologia et in philosophia».

³ Οἱ ἀβερροῖζοντες πλανῶνται κατὰ τὸν Λοῦλον ὡς συγχέοντες τὰς δύο διαφόρους μεθόδους τῆς γνώσεως καὶ ἐφαρμόζοντες εἰς τὰς ὑπὲρ αἰσθησιν ἔννοιας ἐκ τοῦ σωματικοῦ κόσμου προερχομένας.

γάλη τέχνη συνδυάζει τὰς γενικωτάτας καὶ ἀριστάτας καὶ ὑπὸ ἐννοῶν καταδήλους ἔννοίας, ἐν αἷς περιέχονται αἱ ἀρχαὶ τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν. Εἶναι δος ἀπαραίτητος εἰς τε τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας¹. ὑπάρχει δὲ ὑπερτάτη πασῶν τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἵσταται καὶ ὑπὲρ τὴν λογικὴν καὶ τὴν μεταφυσικήν. Κατὰ τὴν προκειμένην τέχνην σχηματίζονται γενικοὶ πίνακες ἀρχῶν (termini), αἵτινες κατ' εἰδικὴν μέθοδον συγκριτόμεναι παρέχουσιν ἀναριθμήτους κρίσεις². Τοιαῦται ἀρχαὶ τίθενται τὸ μὲν ἔννεα ἔννοιαι χαρακτηριζόμεναι ὡς ἀπόλυτα κατηγορίματα (ἀγαθότης, μέγεθος, ἀίδιότης, δύναμις, σοφία, βούλησις, ἀρετή, ἀληθεία, δόξα), τὸ δὲ ἔννεα ἔννοιαι θεωρούμεναι ὡς σχετικὰ κατηγορίματα (διαφορά, ἀρμονία, ἐναντιότης, ἀρχή, μέσον, τέλος, μεῖζον, ἕσον, ἔλασσον)· αἵς προστίθενται αἱ ἔννοιαι ἔννεα ἔντημάτων, ἔννεα ὑποκειμένων, ἔννεα ἀρετῶν, ἔννεα κακῶν. Τάττονται δὲ ὑπὸ ἄλλήλας ἐν ὠρισμένῃ σειρᾷ, ὡν ἐκάστη ὀνομάζεται κατ' ἕδιον γράμμα (τὸ λεγόμενον ἀλφάβητον τῆς μεγάλης τέχνης). Αἱ εἰρημέναι ἀρχαὶ παρέχουσι διὰ καταλλήλων συνδυσμῶν³ τὰ ἀπόρρητα καὶ τὰς ἀληθείας τῆς φύσεως τὰς ἐν τῷδε τῷ βίῳ προσιτὰς εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν⁴. Ἱνα δὲ καταστῆσῃ ὁ Λοῦλλος σαφεῖς καὶ εὐχερεῖς τοὺς

¹ Διὰ τῆς μεγάλης τέχνης αἱ ἐπιστῆμαι ἔκασται προσγίγνονται εὐκόλως καὶ συντόμως. *Ars magna*, ἔκδ. Zetner 218. 313. «Per quartam figuram verius quam per alias datur modus, quo aliae scientiae possunt faciliter et breviter acquiri, sicut theologia, philosophia etc. Ωστε δὲ μεγάλη τέχνη παρέχει τὰς ἐπιστῆμας ἔκάστας. Άλιτα δὲ τούτου είναι τὸ διὰ «ista scientia habet principia generalissima et etiam regulas generalissimas, aliae vero scientiae habent subalternata principia, et sic medium eorum est imperfectum sine ista scientia.» ἔνθ. ἀνωτ. Declaratio Raymundi, 97, 19 «illa principia generalia sunt et communia ad omnes scientias et ad omnes conclusiones et per se sunt cognita et sine illis philosophia nec aliqua alia scientia potest esse».

² *Introductio artis demonstr.*, ἔκδ. Salzinger 3, 1. «Solum ponit aliquos terminos principiorum, quibus mediantibus possunt formari infinitae propositiones».

³ Οἱ κανόνες οἱ τὸν συνδυασμὸν τῶν καθολικῶν ἔκεινων ἔννοιῶν διέποντες είναι γενικαὶ ἔρωτήσεις πότερον, τι, περὶ τίνος, πόθεν, πόσον, ποῖον, πότε, ποῦ, πῶς.

⁴ Declarat. Raym. 97, 28. «Et in his principiis omnia entia implicata sunt aut explicata secundum eorum essentiam et naturam ac per ordinatam mixtionem ipsorum principiorum, quae traditur in praedicta tabula, significantur secreta et veritates naturae, secundum quod intellectus humanus in hac vita ipsa attingere potest».

συνδυασμοὺς τῶν καθολικῶν μόρχῶν καὶ θεμελιωδῶν ἔννοιῶν, κατέφυγεν εἰς συμβολικὰ καὶ μηγανικὰ βοηθήματα¹. Μετερχόμενος λοιπὸν περίεργον καὶ περίπλοκον μέθοδον πιστεύει ὅτι λύει πάντα τὰ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν ἀναφερόμενα προβλήματα. Οὕτω θέλει νὰ δεῖξῃ ὅτι ὑπάρχει ὁν ὀπολύτως ἀγαθόν, ἀπείρως μέγα καὶ ἀΐδιον καὶ παντοδύναμον, τουτέστιν ὁ Θεός ὁ σαύτως σπουδάζει νὰ δεῖξῃ ὅτι ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι ἀΐδιος, ὅτι ἦτο ἀναγκαῖα ἡ ἀμαρτία τοῦ πρώτου ἀνθρώπου κ.τ.τ.².

Αναθεωροῦντας τὰ ἡδη συντόμως εἰρημένα παρατηροῦμεν ὅτι
οἱ Λοῦλος καταπολεμεῖ τὴν ἀβερροϊκὴν δοξασίαν διὸ οὐκ εἶναι ἀν-
τίθετος τῇ πίστει καὶ ἐπιδιώκει νὰ κυρώσῃ τὰ χριστιανικὰ δόγματα
διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων. Αναπτύσσει δὲ σύστημα θεοσοφικόν,
ὅπερ δὲν ὄρμαται ἀπὸ τοῦ δεδομένου ἀλλὰ ζητεῖ διὰ τοῦ οὐκ ἐκ τῶν
τροτέρων νὰ ἔρμηνεύσῃ τὰ μυστήρια. Πρὸς τὴν θεοσοφικὴν θεωρίαν
συνάπτεται ἡ «μεγάλη τέχνη», ἥτις οὖδεν ἄλλο εἶναι ἢ μηχανικὴ μέ-
θοδος ἐπιτηδεύουσα τὸν συνδυασμὸν διαφόρων ἐννοιῶν πρὸς ἐπίλυσιν
ἐπιστημονικῶν ζητημάτων³. Αὕτη δὴ ἡ λεγομένη καὶ τέχνη τῆς ἐφευ-
ρέσεως⁴ εἶναι μόνον ἐπιτηδεία εἰς κατάταξιν καὶ σύναψιν δεδομένων
οὐχὶ δὲ εἰς ἀνακάλυψιν νέων ἐννοιῶν⁵. «Οπως ἂν ἔχῃ, ἔτυχε πολλῶν

¹ Λι έννοιαι τίθενται ἐν ώρισμένῃ διαδοχικῇ σειρᾷ καὶ δὴ κατὰ τάξιν ἐπτὰ δμοκέντρων κύκλων ἢ στρεφομένων δίσκων, ὃν ἡ περιστροφή ἐπάγει τὴν δύναμιν τῶν ἐννοιῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνεφέροντο αὗται εἰς τὸν θεὸν καὶ τὴν ψυχὴν ἀλλ’ ὑστερον ἡ μεγάλη τέχνη ἐγένετο πολυπλοκωτέρα καὶ περιεῖχε σχῆματα σχετικὰ πρὸς τὴν θεολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, τὴν νομικὴν καὶ τὴν Ιατρικήν.

² Articul. fidei, Introductio 920 ss.

· · · Ο J. H. Probst (Caractère et origine κ. λ.) ήρεύνησεν ἀκριβέστερον τὰς φιλοσοφικὰς καὶ θεολογικὰς θεωρίας τοῦ Λούλλου καὶ παρέβαλεν αὐτὰς πρὸς τὰς τῶν μεγάλων σχολαστικῶν· κατέληξε δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος φιλόσοφος δὲν ἔχει τι τὸ ἔξαιρετικὸν ἀλλὰ χωρεῖ ἦν ἐπο-
ρεύθησαν ὅδὸν ὁ ψ.-Διογύσιος, ὁ Λύγουστίνος, ὁ "Ανσελμιος καὶ οἱ ἐπιφρινεῖς
διδάσκαλοι τοῦ τάγματος τῶν Φραγκισκανῶν.

⁴ Ars magna, &c. «De venatione medii inter subjectum et praedicatum, Ars compendiosa inveniendi veritatem, seu ars magna et major, ars inveniendi particularia in universalibus, quaestiones per artem demonstrativam seu inventivam solubiles, Ars inventiva veritatum.

⁶ Προσφυῶς παρετηρήθη (Überweg—Geyer, 469) ὅτι τὸ νέον καὶ ἴδιο-
τυπον τῆς Τέχνης τοῦ Λούλλου ἔγκαιται οὐκὶ ἐν ταῖς ἀρχαῖς οὐδὲ ἐν τῇ μετα-

καὶ θερμῶν θιασωτῶν, οἵτινες Λουλλισταὶ καλούμενοι ἔτιμων τὸν εὐ-
ρετὴν αὐτῆς ὡς ἄγιον καὶ δώνδυμαζον «δόργανον θεοῦ», «σάλπιγγα τοῦ
ἄγίου πνεύματος» καὶ ἄλλα παραπλήσια δόνόματα¹. Ἀλλὰ τῷ 1372
δὲ Δομινικανὸς Νικόλαος *Eymericus*² προηλθεν εἰς κατηγορίαν τῆς
διδασκαλίας τοῦ Λουλλού. Καὶ ἐγένοντο μὲν ὑπὸ τοῦ πάπα Γεωργίου
τοῦ 11ου ἀνακοίσεις ἀλλ³ εἶναι ἄγνωστον δὲν κατέληξαν εἰς καταδίκην⁴.

§ 3. Ίω. Δουνσίου Σκώτος.

1. *Blos καὶ συγγραφή*. Τοῦ Ἰωάννου Δουνσίου Σκώτου (Jo. *Dunsius Scotus*) οὔτε ὁ χρόνος οὔτε ὁ τόπος τῆς γεννήσεως εἶναι
βέβαιος. Κατ' ἄλλους μὲν ἐγεννήθη τῷ 1266 κατ' ἄλλους δὲ τῷ 1274
κατ' ἄλλους δὲ πιθανότερον δλίγον πρὸ τοῦ 1270. Οὓδος εἶναι γνω-
στὸν δὲν ἐγεννήθη ἐν Ἰρλανδίᾳ ή Σκωτίᾳ ή Ἀγγλίᾳ. Παῖς ἦτι ὁν
κατετάχθη εἰς τὸ τάγμα τῶν Φραγκισκανῶν, ὃφελόν ἐπέμφθη χάριν
ἐκπαιδεύσεως εἰς Ὁξεωνίαν· ἐκεῖ ἡκροιάσατο Γουλιέλμου τοῦ ἐκ Ware

φυσικῇ καὶ λογικῇ μεθόδῳ ἀλλ' ἐν τῷ συνδυασμῷ, δι' οὗ ἐξητήθη η παραγ-
γωγὴ τῶν ἐπιστημῶν ἐκάστων ἐκ συστήματος θεμελιωδῶν ἐννοιῶν.

¹ Μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἐπεσπάτο τὴν προσοχὴν πολλῶν η Ars generalis. Πλὴν ἄλλων ἡσχολήθησαν περὶ αὐτὴν ὁ Ἰάκωβος *Faber* († 1537), δὲ *Károlos Bovillus* († 1553), δὲ *Iosephánης Bruno* († 1600), δὲ *Gassendi* († 1655). Σημειῶδες δὲν ὅτι καὶ ὁ Λεϊβνίτιος ὑπέστη ἴσχυρὰν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Λουλλού, εἰς δὲν συχνὰ παρακέμπει. Ο Γερμανὸς φιλόσοφος ἐπαινεῖ μὲν τὴν σπουδὴν αὐτοῦ πρὸς συνδυασμὸν ἀπλῶν ἐννοιῶν (*termini simplices*) εἰς ἀποτέλεσιν συνθέτων (*termini complexi*) ἀλλὰ δὲν ἐγκρίνει τὸν πίνακα τῶν ἐννοιῶν καὶ τὸν μηχανικὸν τρόπον τοῦ συνδυασμοῦ. Ομολογεῖ δὲν ἐκεῖνος ὑπῆρξεν αὐτῷ εἰς τῶν προδρόμων τῆς Ars combinatoria. "Επιθ. *Couturat*, Opuscules et fragments inédits de Leibniz. 1903.

² *Dialogus contra Lullistas, Directorium inquisitionum*, 1857.

³ M. Bihl, Le bienheureux Raymond Lulle (Études franc. 15, 343 ἔξ.—Julian Ribera, Origines de la filosofia de R. Lullo, 1899.—M. André, Le bienheureux R. Lulle, 1900.—O. Keicher, R. Lullus und seine Stellung zur arabischen Philosophie (Beiträge 7, 4—5).—J. H. Probst, Caractère et origine des idées du bienheureux R. Lulle, 1912.—A. Waite, R. Lully: illuminated doctor, alchemist and cristian mystic, 1922. — J. de Guibert, La «Méthode des trois puissances» et l'«Art de contemplation» de R. Lull. (ἐν Revue d'asc. et de myst. 1925, σ. 367 ἔξ. — J. Avinyo, Historia der Lulisme, 1925.—E. Allison Peers, The tree of love, Transl. from the Catalan of R. Lulls with an introductory essay, 1926.